

O PODRIJETLU IMENA ZAGREB

Za osam godina Zagreb će slaviti 900. obljetnicu prvoga spominjanja pa već sada valja misliti na dostojnu proslavu toga događaja. Jedan zadatak imaju u tome i lingvisti. Bilo bi lijepo kad bismo za tu obljetnicu točno znali što ime Zagreb zapravo znači, kako je Zagreb zapravo dobio svoje ime ili kad bismo se bar svi složili u onome što znamo i što možemo znati. Koliko danas znamo, to je ime još uvijek pomalo zagonetno. Vidimo prefiks *za-*, vidimo korijen *greb*, etimološki je gotovo sasvim prozirna riječ, ali je znanstveno ipak teško odgonetljivo ime. Neprestano se vraćamo na to pitanje, neprestano iznosimo nova mišljenja, a ipak nikako da budemo i zadovoljni i složni u jednom tumačenju. Mnogo se o tome pisalo, a dr. Matija Perak ponovno je pokrenuo to pitanje. 1977. objavio je knjižicu pod naslovom *Odakle potječe ime grada Zagreba*, 1983. izdao je drugo prošireno izdanje, ali u oba iznosi sasvim neprihvatljiva tumačenja. On je pokušao naći zajednički izvor i našem Zagrebu i njemačkom Agramu, ali u tome nije uspio. Sažetak se njegova shvaćanja može prikazati jednim odlomkom iz 1. izdanja:

„Držim prema svemu navedenome, da bi se ime grada Zagreba trebalo ovako protumačiti. U rimsko doba je na mjestu današnjeg Zagreba bilo poljsko dobro, predij, koje je u nesigurnim vremenima vjerojatno imalo utvrđeno središte na mjestu današnjeg Kaptola, oko kojega se središta razvilo oveće mjesto, još prije osnivanja zagrebačke biskupije god. 1094. To se mjesto zvalo AGRIA. Pa kad su Slaveni došli, nisu riječ AGRIA mogli dobro izgovarati te su je poslavenili pomoću protetskog z i dobili Zagreb.” (Str. 25.)

Kako protetsko z nije vjerojatno, to ni njegovo tumačenje nije prihvatljivo.

Kako je nastao njem. Agram, to je drugi zadatak. To što ne možemo riješiti pitanje njemačkoga imena ne smije nas spriječiti da ne rješavamo naše.

Na Perakovu knjižicu osvrnuo se iste godine u Maruliću Tomislav Heres opširnim člankom¹ i u njemu spominje različita mišljenja, ali nekih novosti u odgonetki podrijetla nema.

U posljednjem broju Kaja za 1984. godinu P. Šimunović opet govori o postanku imena Zagreb. Kaže da će se osvrnuti na njemu prihvatljiva mišljenja, a iznosi samo jedno: da je ime Zagreb nastalo od veze *za grebom*. To je mišljenje i prof. Skoka kako ga on iznosi u svom Etimološkijskom rječniku pod riječju *grabiti*, ali meni to tumačenje nije dovoljno uvjerljivo. Iako nisam etimolog, slobodan sam iznijeti drugačije mišljenje do kojega sam došao radom na sufiksnoj tvorbi i skupljanjem nekih podataka.

Proučavajući sufiksalsnu tvorbu imenica nultim sufiksima,² došao sam do zaključka da je *Zagreb* tipična imenica te tvorbe postankom od glagola. Takve imenice često znače kakvo mjesto gdje se što radi ili zbiva:

buk, gaz, log, rov, tok, iskop, istok, izlaz, otvor, obzor, odjel, poloj, ponor, prijelaz, prijevoj, prolaz, prorov, razred, razrez, ulaz, usjek, zabran, zaklon, zalom, zaljev, zapad, zatvor, zavoji...

Dakle Zagreb znači 'zagrebena mjesto', čak ima i sustavan naglasak te tvorbe: *Zágreb*.

Dolazi li tu zagrepsti u značenju 'pokopati', 'opkopati', 'odroniti' ili je to mjesto

¹ Podrijetlo i značenje imena Zagreb u svjetlu nekih zagonetaka najstarije hrvatske povijesti, br. 3, str. 225–237, br. 4, str. 367–379.

² Tvorba imenica nultim sufiksima, Bilten Zavoda za lingvistiku, br. 4, Zagreb, 1981., str. 4–52.

lovljenja ribe, to je teško reći jer o tome nema podataka, a vjerojatno ih nikada neće ni biti. No jednako tako ih nema niti će ih vjerojatno biti ni za pretpostavku da je Zagreb nastao od veze za *grebom*. U tome su oba tumačenja ravnopravna, ali kad se odvagnu i drugi razlozi, tada je vjerojatnije da je Zagreb od glagolska imenica i da znači 'zagrebena mjesto'. Razloge za to vidim u ovome.

Prvo, to je tumačenje jednostavnije jer je to obična sustavna tvorba, a postanak od *za grebom* neobična, kao što je neobična i kad se Zagreb tumači od *za bregom* s premetanjem *breg/greb*. Normalno je da se kod podjednakih razloga prihvaća jednostavnije tumačenje nego složenije.

Drugo, za taj tip tvorbe ima dovoljno dobrih analogija:

*Brod, Osijek, Osik, Poloj, Prehod, Priboj, Prijebaj, Prijedor, Prijedor, Progon, Prokop, Prolog, Prosik, Prosjek, Zagon, Zamet, Zasjek, Zaton, Zbig, Zbjeg...*³

Osim Zagreba, glavnoga hrvatskog grada, u općini Otočac ima mjesto Mali Zagreb, zaselak sela Čovići,⁴ ako nije novijega postanja kao Mali Pariz, Mala Moskva i sl.

Treće, u slovenskom jeziku postoji *zagreb* kao opća imenica koja znači: „1. zatrpanje, zakopavanje; – pogreb; 2. (*zastar.*) nešto nagomilano, gomila; 3. (*zastar.*) prsobran, opkop”,⁵ a zanimljivo je da u slovenskom *zagrebati* znači 'slivati se, sastavljati se (o vodi)'.⁶

I u makedonskom je *zagreb* opća imenica koja znači 1. sugreb, sugrebina, 2.

osip, ospa, kako piše u Rečniku na makedonski jezik.⁶ Prvo je značenje 'izgrebena i razbacana zemlja od životinja, živine', a drugo 'osip, ospa po tijelu', kako mi je to protumačio kolega Trajko Stamatovski.

I u hrvatskom jeziku postoji opća imenica *zagreb*.⁷ Znači vrsta ribarske mreže kojom se zagrebe. Da se govori u Vukovaru, potvrđuje mi kolega Brane Crlenjak, ali s naglaskom *zàgreb*. Nije vjerojatno da je Zagreb dobio ime od ribarske mreže, ali kad se nabrajaju mogućnosti, ni to ne treba smetnuti s uma, pogotovu što je potvrđena i imenica *zagrab* kao naziv za ribarsku mrežu, pogotovu kad ja sve to navodim da pokažem kako je Zagreb normalna odglagolska imenica.

Kad sam to sve htio napisati i objaviti, pogledao sam malo literaturu i vidio da je sve to do čega sam ja došao, već odavno rečeno i objavljeno. U časopisu Hrvatski jezik, koji je izlazio 1938/39. godine pod uredništvom prof. Stjepana Ivšića, napisao je Antun Mayer člančić *Ime „Zagreb”* i u njemu je među ostalim rekao:

„Prema tome je *Zagreb* zapravo izvedenica od glagola *zagrepsti* kao *pogreb* od *pogrepsti*. I u slovenskom jeziku ima *zagreb* jednako značenje. U češkome jeziku uz glagol *zahřebati*, *zàhřebsti* 'zakopati' ima imenica *zàhřeb* u značenju 'zjalo u peći, ognjište', ali i u značenju našeg Zagreba, kako se vidi iz ovoga izraza: *z Moskvy Franka na zàhřeby Reina zapudila hejna* 'iz Moskve su Franka (Napoleona) do opkopa Rajne otjerale čete (Rusa)'...

Tkalčić (...) izvodi ime Zagreb iz spoja *za grebom*, 'za grabom', no takvo izvođenje

³ Osim Priboj i Prijedor sva ostala mjesta zapisana u knjizi Administrativno-teritorijalna podjela i Imenik naseljenih mjesta Narodne Republike Hrvatske, Zagreb, 1951.

⁴ Administrativno-teritorijalna podjela...

⁵ Škrelj-Aleksić-Latković, Slovensko-srpsko-hrvatski rečnik, Beograd-Ljubljana, 1964.

⁶ Skopje, 1961.

⁷ Zapisana je u knjizi Srpskohrvatska leksika ribarstva od V. Mihajlovića i G. Vuković, Novi Sad, 1977.

u našem slučaju nije vjerojatno." (Str. 55.)

Tada se nije tako poznavala naša tvorba riječi, ali je A. Mayer ipak došao do dobroga zaključka. Tome u prilog ide i češka riječ *záhřeb*.

Pročitavši to, odustao sam prije četiri-pet godina da napišem namjeravani članak, ali me sada ponovno pokretanje toga pitanja potaklo da iznesem ovo mišljenje koje je svakako vjerojatnije, a iz meni nepoznatih razloga ostalo je zaboravljeno. Ne uzima ga u obzir ni P. Skok, ni P. Šimunović, a ne spominje ga ni T. Heres.

Da zaključim: gotovo je sasvim sigurno da je ime Zagreb izvedenica od glagola *zagrepsti*, najvjerojatnije znači 'opkop', ali je veoma vjerojatno da pravi postanak nikada nećemo saznati. Jer precizan postanak imena Zagreb zastrt je tamnim velom pradavne prošlosti.

Stjepan Babić

SAMOPOSLUŽIVAONICA

Što je o toj riječi i drugim mogućnostima (samoslužnica, samoposlužnica) trebalo reći, suradnici Jezika, D. Alerić i M.

Šimundić, i uredništvo rekli su u XIX. i XX. godištu. No ovdje je dobro spomenuti da lingvisti nisu zakasnili s prijedlogom desetak godina, kako je u tim člancima tvrđeno, nego samo malo jer je riječ samoposluživaonica upotrijebljena tri godine poslije otvaranja prve takve trgovine – prva je otvorena 17. prosinca 1956. u Ivancu s natpisom samoposluživanje. Upotrijebio ju je kolega Bulczú László u Našim temama 1959. godine: „Po tome dobrom načelu, načelu samoupravljanja, niču i suvremene prodavaonice i menze samoposluživaonice.” (Br. 6, str. 129.)

Nakon članka u Jeziku samoposluživaonica se nekoliko puta pojavila u novinama (imam zabilježeno po jedanput u Vjesniku u srijedu i Vjesniku 1973. i Vjesniku 1983.), ali kao što znamo, u širu upotrebu nije ušla. I kad je sada spominjem, ne činim to samo da iznesem jedan zanimljiv podatak, nego da opet upozorim na tu riječ jer nam iskustvo pokazuje da za dobra rješenja nikad nije kasno. Ako naša samoposluživanja i ne postanu samoposluživaonice, ipak je važno da onaj koji u ovoj pojedinosti želi njegovati svoj izraz i izabrati bolje zna kako to može učiniti.

S. B.

V I J E S T I

JEDAN UREDNIK MANJE

Božidar Finka nije više urednik Jezika. Zahvalio se na uredništvu jer smatra da se mora početi rasterećivati obilja obaveza koje ima jer

- predstojnik je Zavoda za jezik IFF i predsjednik Poslovnog odbora Instituta za filologiju i folkloristiku (IFF)
- predsjednik je Odbora za dijalektologiju JAZU

- organizacijski je tajnik Međuakademjskog odbora za dijalektološke atlase (MODA)

član je:

- Odbora za leksikografiju JAZU
- Odbora za onomastiku JAZU
- Komisije MODA za Hrvatskosrpski dijalektološki atlas
- Komisije MODA za Općeslavenski lingvistički atlas (OLA)